

8 ПРИНЦИПІВ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ У ПОШУКУ ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ОСІБ

Підготовлено МКЗБ за підтримки ЄС
на Паризькому форумі миру, 2018 рік

Фінансується
Європейським Союзом

Ілюстрація на обкладинці: "Свобода веде народ", Ежен Делакруа,
2013 RMN-Grand Palais (музей Лувра) / Michel Urtado
<https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010065872>

1. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ДЕРЖАВИ

2. ОСНОВОПОЛОЖНІ
ПРАВА

3. ЕФЕКТИВНІСТЬ

4. СПІВРОБІТНИЦТВО

5. ПРОЦЕСУАЛЬНІ
ПРАВА

6. ПРАВДА

7. ПРАВОСУДДЯ

8. ВЕРХОВЕНСТВО
ПРАВА

ПЕРЕДМОВА

Чверть століття тому міжнародне співтовариство визнало нагальну необхідність з'ясувати долю 40 тисяч осіб, зниклих безвісти в результаті конфліктів 1990-х років у колишній Югославії. Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти осіб (МКЗБ) була створена для того, щоб допомогти урядам регіону вирішити це питання за допомогою процесу, який підтримував впровадження миру та дозволив сім'ям зниклих безвісти отримати доступ до своїх прав.

За допомогою МКЗБ уряди країн Західних Балкан змогли здійснити облік понад 70 відсотків тих, хто зник безвісти. Успішна діяльність МКЗБ у колишній Югославії змусила міжнародне співтовариство розширити мандат МКЗБ по всьому світу.

МКЗБ ініціювала вісім принципів щодо відповідальності держав за з'ясування долі зниклих безвісти на Паризькому мирному форумі 2018 року під час заходу, проведеному за підтримки Європейської служби зовнішньої діяльності Європейського Союзу. Паризькі принципи відображають і просують новий глобальний консенсус щодо політичних, моральних та правових зобов'язань держав відносно з'ясування долі зниклих безвісти.

Принципи, представлені у цьому кишеньковому виданні, сприяють універсальному застосуванню підходу, заснованому на верховенстві права та правосудді, у всіх обставинах, за яких люди зникають безвісти, у тому числі внаслідок конфліктів, порушень прав людини, катастроф, організованої злочинності, міграції та інших причин.

Робота МКЗБ свідчить про те, що облік зниклих безвісти можна вести навіть у масштабних, складних повоєнних ситуаціях. Для цього потрібна політична воля, ресурси та технічні знання. У деяких ситуаціях виклик є занадто великим, аби держави впоралися самостійно. І потрібна така допомога, яку пропонує МКЗБ.

Коли ми розмірковуємо над 25-річчям МКЗБ, ми робимо це з рішучістю активізувати наші глобальні зусилля в найближчі роки і десятиліття. З'ясування долі зниклих безвісти – це внесок у мир і стабільність.

Генеральна директорка МКЗБ Кетрін Бомбергер
Червень 2021 року

1. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Чверть століття тому міжнародне співтовариство визнало нагальну необхідність з'ясувати долю 40 тисяч осіб, зниклих безвісти в результаті конфліктів 1990-х років у колишній Югославії. Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти осіб (МКЗБ) була створена для того, щоб допомогти урядам регіону вирішити це питання за допомогою процесу, який підтримував впровадження миру та дозволив сім'ям зниклих безвісти отримати доступ до своїх прав.

За допомогою МКЗБ уряди країн Західних Балкан змогли здійснити облік понад 70 відсотків тих, хто зник безвісти. Успішна діяльність МКЗБ у колишній Югославії змусила міжнародне співтовариство розширити мандат МКЗБ по всьому світу.

МКЗБ ініціювала вісім принципів щодо відповідальності держав за з'ясування долі зниклих безвісти на Паризькому мирному форумі 201 року під час заходу, проведеному за підтримки Європейської служби зовнішньої діяльності Європейського Союзу. Паризькі принципи відображають і просувають новий глобальний консенсус щодо політичних, моральних та правових зобов'язань держав відносно з'ясування долі зниклих безвісти.

2. ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРАВА

Право на гідність і на життя, право не зазнавати тортур або принизливого поводження, право на сімейне і особисте життя, а також право на визнання правосуб'єктності— на все це треба звертати увагу, коли особа зникає безвісти або стає жертвою насильницького зникнення.

Становище осіб, зниклих безвісти, може призводити до численних порушень прав людини щодо самих таких осіб та сімей зниклих безвісти. Що стосується зниклої безвісти особи, то зловживання часто охоплюють порушення права на безпеку і свободу, а також право на гідність, право на життя; право не зазнавати тортур або принизливого поводження або покарання; право на сімейне життя і право на визнання правосуб'єктності.

За відсутності дієвих офіційних розслідувань зникнення одночасно є серйозним порушенням прав родичів та інших осіб, включаючи порушення належної правової процедури, заборону катувань, нелюдського та принизливого поводження, а також порушення права на сімейне життя та права на визнання правосуб'єктності. Ці права закріплені у міжнародних документах з прав людини, таких як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП), Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження або покарання та Конвенція про права дитини, а також у документах, що мають

регіональний характер, як-от Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) та Американська конвенція з прав людини.

Крім того, деякі випадки зникнення безвісти класифікуються в міжнародних документах як окремі правопорушення. Міжнародна конвенція з захисту всіх осіб від насильницьких зникнень (ICPPED) містить визначення насильницьких зникнень у випадках, пов'язаних з державними суб'єктами. Римський статут Міжнародного кримінального суду визначає насильницьке зникнення як злочин проти людяності. Ці правові документи закріплюють зобов'язання держав проводити дієві розслідування щодо зниклих безвісти осіб. Право на життя, зокрема, базується на процесуальній гарантії того, що зловживання будуть офіційно розслідуватися незалежно від того, чи вважаються такі зловживання пов'язаними з діями чи бездіяльністю держави.

3. ЕФЕКТИВНІСТЬ

Розслідування заслуговують на довіру лише в тому випадку, якщо вони здатні встановити відповідні факти. Належна ефективність не може бути забезпечена у кожному окремому випадку за допомогою благодійності: вона вимагає офіційних і безперевних зусиль, а також відповідної законодавчої бази.

На думку Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), а також відповідно до практики Міжамериканського суду з прав людини, ефективне розслідування повинно бути офіційним, прозорим, незалежним, неупередженим і здатним встановити обставини у конкретній справі. ЄСПЛ також зазначає, що «процесуальне зобов'язання проводити розслідування за статтею 2 [ЄСПЛ], у тих випадках, коли сталася незаконна або підозріла смерть, виникає, у більшості випадків, внаслідок виявлення тіла або настання смерті. Що стосується зникнень за небезпечних для життя обставин, то процесуальний обов'язок проведення розслідування навряд чи може закінчитися виявленням тіла або презумпцією смерті; він лише проливає світло на один аспект долі зниклої безвісти особи. Зобов'язання відповідати за зникнення та смерть, а також виявляти та переслідувати будь-якого виконавця незаконних дій у цьому зв'язку, як правило, залишатиметься в силі.» [Варнава та інші проти Туреччини, Велика палата, 2009]

4. СПІВРОБІТНИЦТВО

Питання зниклих безвісти осіб не обмежується кордонами держав: воно має міжнародний вимір. Співробітництво між державами та з міжнародними інституціями є невід'ємною складовою ефективних заходів із з'ясування долі зниклих безвісти.

Ефективні розслідування щодо зниклих безвісти не можуть проводитися ізольовано, вони вимагають співпраці між органами влади та з міжнародними організаціями, що обмінюються інформацією про зниклих безвісти, для захисту прав жертв. Співробітництво є ефективним, якщо воно забезпечує участь зацікавлених осіб і користується довірою з боку сімей зниклих безвісти осіб. Ключові права людини, пов'язані з участю сімей, охоплюють права на свободу вираження поглядів та свободу об'єднань.

Сім'ї зниклих безвісти повинні мати можливість повідомляти про своїх зниклих родичів і передавати свою особисту інформацію, необхідну для проведення дієвого розслідування, як всередині країни, так і за кордоном. Право передавати інформацію кому завгодно є невід'ємним правом на свободу вираження поглядів та свободу об'єднання, як зазначено в статтях 19 та 22 МПГПП. Стаття 19 МПГПП, зокрема, стверджує, що право на свободу

вираження поглядів повинно передбачати «свободу пошуку, отримання та поширення інформації» в тому числі за кордонами країни. Відповідно до Загального зауваження 34 Комітету з прав людини (КПЛ), стаття 19 захищає всі форми вираження поглядів та засоби їх поширення. Декларація про право і обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати і захищати загально визнані права людини і основоположні свободи передбачає право на спілкування з міжнародними органами.

5. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА

Права мають значення лише якщо проводиться розслідування порушень і зловживань. Особи, які зникли безвісти або є жертвами насильницьких зникнень, мають право на захист відповідно до законодавства; родичі та інші близькі люди зниклої особи мають право на проведення дієвого розслідування.

На думку Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), а також відповідно до Жодне розслідування щодо зниклих безвісти або обробка відповідних даних не може відбуватися без захисту сімей зниклих безвісти від посягань на їхню гідність і недоторканність приватного життя. Забезпечення прав сім'ї під час розслідування є передумовою забезпечення їхньої участі. Багато ключових принципів захисту даних у контексті зниклих безвісти осіб можуть бути реалізовані за допомогою практичних заходів, зокрема шляхом їх включення до систем обробки даних, які є всеосяжними, придатними для міжнародного співробітництва та безпечними. Комплексна система містить у собі всі вимоги до обробки даних щодо зниклих безвісти.

Право на недоторканність приватного життя закріплене у Загальній декларації прав людини (стаття 12) та регіональних документах, таких як ЄСПЛ (стаття 8). Право на недоторканність приватного життя чітко охоплює право залишатися наодинці, але на цьому воно не закінчується: воно

включає в себе право осіб мати контроль над своїми даними. Інші відповідні міжнародні та регіональні документи, включаючи Арабську хартію прав людини та МПГПП, гарантують право людини на недоторканність приватного життя (статті 17). У своєму Загальному зауваженні 16 до статті 17 (Право на недоторканність приватного життя) МПГПП КПЛ зазначив, що кожна особа повинна мати можливість з'ясувати, які державні органи або приватні особи або органи розпоряджаються або можуть розпоряджатися його або її персональними даними.

6. ПРАВДА

Право на встановлення правди означає, що обставини зникнення людей стають відомими, включаючи встановлення причини і обставини смерті у випадках, коли зникла безвісти особа померла.

Процеси, які стосуються з'ясування долі зниклих безвісти, повинні давати можливість за допомогою надійних і доступних засобів встановити факти, які призвели до зникнення особи, включаючи її смерть. Безперечну цінність для ідентифікації людини як основний засіб має ДНК-аналіз. Для ідентифікації особи за відбитками пальців необхідно, серед іншого, щоб відбитки пальців все ще можна було отримати після смерті, і щоб існували і були знайдені відбитки, взяті при житті. Те ж саме стосується використання моделей зубного ряду, які також, як правило, можуть існувати у наявності лише в людей похилого віку в більш розвинених країнах. Перевага використання ДНК полягає в тому, що вона є в усіх жертв та їхніх родичів. При ідентифікації ДНК існують певні обмеження. Можуть існувати юридичні обмеження, наприклад, коли захист конфіденційних персональних даних не гарантується. Можуть також існувати інституційні обмеження у випадку відсутності чітких повноважень певної установи на проведення централізованої обробки даних або централізованої реєстрації зниклих безвісти осіб, або коли суди не мають достатньо людських ресурсів для видачі свідоцтв про смерть. Також можуть

виникати фінансові обмеження. Багато державних організацій існують за кошти виділеного на рік бюджету, а процеси ідентифікації, що здійснюються завдяки аналізу ДНК, на даний час коштують дорожче в короткостроковій перспективі, ніж ненаукові підходи, які, як правило, призводять до подібних витрат лише в довгостроковій перспективі.

Створення міжнародних ресурсів, таких як МКЗБ, зменшило фінансове навантаження на органи влади, які стикаються з великою кількістю зниклих безвісти. Це також дозволило в цілому зменшити вартість досліджень та розробок. Наприклад, необхідність отримання декількох зразків ДНК від близьких родичів — один із важливих компонентів короткострокових витрат. Тому зменшення необхідності отримання декількох зразків від близьких родичів також знижує витрати. Крім того, якщо методи, які зменшують потребу в отриманні зразків ДНК від декількох близьких родичів, також зменшують необхідний обсяг генетичного матеріалу зразків померлої людини, то доступність процесів ідентифікації за допомогою аналізу ДНК значно покращується навіть у короткостроковій перспективі. Наприклад, за допомогою нового методу Масового паралельного секвенування, МКЗБ зміг надати результати аналізу відповідності ДНК щодо трьох братів і сестер, ідентифікованим за спорідненістю, для якої достатньо було матеріалу двоюрідного брата.

7. ПРАВОСУДДЯ

За переважною більшістю зникнень стоять злочинні дії, і тому координацією зусиль з розслідування зникнень і притягнення до відповідальності винних повинна займатися система правосуддя.

Рада ООН з прав людини (РПЛ) заявила, що міжнародна спільнота повинна «прагнути визнати право жертв грубих порушень прав людини, їхніх сімей і суспільства в цілому знати правду в максимально можливому обсязі». Ті, чиї права людини були порушені, мають право на всю інформацію щодо обставин порушень прав людини, яку можливо отримати. На додаток до права на правду, має бути забезпечене право на правосуддя.

Система правосуддя, включаючи суди, прокуратуру, правоохоронні органи та пов'язані з ними установи, у будь-якій країні являє собою найбільш всеосяжний ресурс з проведення розслідувань. Робота з правосуддям та пов'язаними з ним установами та через них є найсильнішим можливим свідченням того, що події минулого розглядаються на недискримінаційній, законній основі, та безпосередньо сприяє зміцненню довіри до цих установ.

8. ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

Порушення принципу верховенства права є причиною і наслідком того, що люди зникають безвісти. Усі заходи для розв'язання цього питання повинні забезпечувати і просувати верховенство права.

Люди зникають безвісти внаслідок свавілля та беззаконня у різних регіонах світу, а неможливість розслідування інформації щодо їхнього місця перебування та обставин їх зникнення ще більше підриває верховенство права. Відновлення верховенства права має починатися з тих, хто найбільше постраждав від минулих зловживань і беззаконня, зокрема з сімей зниклих безвісти. Їхня участь у розбудові більш справедливих інституцій значно підвищує довіру суспільства. Процеси, які стосуються з'ясування долі зниклих безвісти, і відповідають міжнародним нормам прав людини, забезпечують спільне прийняття рішень, правову визначеність та уникнення свавілля, дають відповіді на питання сімей зниклих безвісти та збільшують рівень справедливості у суспільстві в цілому.

Подяка **Європейському Союзу** за фінансову підтримку.

International Commission on Missing Persons